

Párhuzamos életképek

Az embert alakító közvetett és közvetlen tapasztalások legtöbbször kihullnak az emlékezetből. Hatásukat azonban örzi gondolkodásmódunk, ízlés- és érzésvilágunk, gyakran még a sajátunkénak vélt mozdulatok részleteiben is.

1944 tavaszán a Moholról Topolya felé Gunarason keresztül átvonuló magyar katonák üdvözlésére szaladt a főutcára a szintiszta magyar falu lakossága. Talán éppen akkor érte támadás az orosz frontra tartó apám huszárezredét, és menekült ki merre látott a mocsaras, lápos oroszföldön. De lehet, tiszabecsi barátjával már hazafelé tartottak gyalogosan, amiről viszont akkor még az itthoniak mit sem tudtak. A falun átvonuló katonákban így mindenki saját hozzátartozóját látta, éppen ezért nagy volt az öröm. Nagynéném még az alig egyhónapos, 1944-ben született István bátyámat is felkapta a bölcsőből, és sietett anyámmal, lássák a huszárok, még a csecsszopók is örömmel veszik, hogy ismét részesei lehetnek a magyar életnek. A mosolyt, az önfelédten sugárzó boldogságot arca fagyasztó gúnyos megjegyzés, amelyet a lovát táncoltató huszártiszt vetett oda az út szélén állókhöz: naaa, mi az, tán nem láttak még magyar embeert? – egy hónap múltán, Pityuka temetésén ismét eszébe jutott anyámnak.

*

Három évvel korábban Kelebián is átvonultak a magyar csapatok. Akkor is volt, aki éppen a hadseregből szabadságos levél nélkül távozott. Ő a jugoszláv királyi katonaság egyenruhájában szökött árkon-bokron keresztül családjához ide, Kelebiára, ahova a trianoni határátaszabdalást követően telepítették őket nyomatékként. Itt ugyan nem vonultak az országútra, hogy köszöntsék az átvonuló katonákat, de hogy, hogy nem az egyik tiszt éppen ennél a családnál szállt meg. Amikor az anya észrevette a széken felejtett jugoszláv katonazubbonyt, be akarta tüzelni, ám a tiszt türelmesen magyarázgatni kezdte a magyarul egy mukkot sem tudó asszonynak, hogy ebben a ruhaínséges időben nem

kell megsemmisíteni a zubbonyt, csupán a felségjeleket fejtsé le róla.

*

Apám az orosz frontról menekült gyalogosan tiszabecsi barátjával hazafelé. Szabadkát elhagyva már a partizánoktól is tartania kellett. Hajnalban ért Topolyára, ahol anyám nővéréhez tért be pihenőre. A sógorasszonya azonnal szalonnával kínálta a fáradtságtól és éhezéstől kimerült embert. Éppen falatozni kezdett, amikor hazaért a sógor.

— Mi az – szólt rá – te itt nyugodtan eszel, a családodat meg a partizánok felkoncolták? Több sem kellett az agyongyötört embernek. Szinte futva tette meg a Kincstársorig hátralevő tizenegynéhány kilométert, és zokogva ölelte magához a meglepetéstől felocsúdni alig tudó családját.

*

Az elmúlt több mint nyolcvan év történetét részletekig menően feltárták Szabadkán is. A Sárgaház történelmi jelentőséggel ruházták fel a kommunista köztódások. Ebben a mítoszteremtésben nagy szerepet játszottak a 7 Nap egykori munkatársai. A Sárgaház udvarának kövei szemtanúi voltak annak a tisztogatásnak is, amelyet a partizánok végeztek az orosz katonákkal. Ide, a gyűjtőközpontnak berendezett udvarba hordták az ilyen-olyan okból megvádolt, vagy éppen az utcán összefogdosott magyar járókelőket, akiket a helyi partizán jelentések alapján mint államellenséget végeztek ki a városban tartózkodó orosz egységek. Gyorsan híre ment a hetekig tartó vérengzésnek. Így természetesen Ürmös bácsi, amikor fia eltűnt, azonnal a Sárgaház udvarába ment, hogy a befogott emberek között keresse. Nem sokáig nézelődhetett, a fal mellé állították. Amikor orosz tisztnek káromkodását hallotta, összeszedte az orosz hadifogságban szerzett nyelvtudását, és megszólította a méltatlankodót.

— Mit keresel itt? Mit követtél el??

— A fiamat kerestem. Sem én, sem pedig a többiek nem követték el semmi bűnt..

A tiszt döbbenet hallgatta az öreget, majd szélnek eresztette a begyűjtötteket. A hetekig tartó szervezett mézszárlásnak vetett véget az egykori hadifogoly.

*

Szabadkán a Majsai hídról sokszor néztem a Pestre vezető nyílegyenes vasúti vágányt.

— Látod – mondta Ürmös bácsi – ezen a vágányon napokig lökdösték ide-oda a marhavagonokba zárt magyarokat. A jugoszláv mozdony Szabadka felől lökte át a határon a szállítmányt, a túloldalról, Kelebiáról pedig a MÁV mozdonya taszította vissza az utánpótlást. Napokig tartott a huzavona. Ki tudja, maradt-e közülük túlélő?

*

Az orosz frontról hazatérőben apám a tiszabecsi tanyák egyikén barátjával elásta a honvédszubbonyokat és pisztolyaikat. Búcsút vettek egymástól. Apám először a magyar katonai járőröktől, később pedig az eurórikusan dorbézoló partizánoktól bujkálva ért Kincstársorba a családjához. Néhány hét múlva partizán járőrök tértek be szállásukra. Egyikőjük, amikor megpillantotta a disznóólból az örültek vigyorával arcán előtá-molygó apámat, előkapta oldalfegyverét. Szerepjáté-sa közben apám csak a pisztolyt, és a mutatóujj nélkü-li kezét figyelte. Két évvel később, amikor az újjáalakult jugoszláv hadseregben is le kellett töltenie egy évet, szakácsként az ételosztáskor nem volt szabad az arco-ka, csak a csajkát nézni. Ekkor újra megpillantotta a mutatóujj nélküli kezét. A merőkanalat a kondér fene-kéről emelte ki, így hússal megrakottan fordította bele a feledhetetlen ismerős csajkájába.

*

Unokabátyám, Jónás Nándor Újvidéken járt egyházi gimnáziumba. A harmadik osztály első félévében felfüggesztették a tanítást, Topolyán pedig elkezdtek toborozni a Petőfi brigádod. A nemzetéhez hű tizenéves fiatalember elszökött hazulról, hogy csatlakozzon a Batina felé induló csapatokhoz. Nagynéném Topolyán érte utol az önkéntesnek jelentkező ifjút, és hazavitte a

cipő híján zsákba bugyolált lábbal a harcosok közt tén-fergő legénykét.

*

A háború után az egykori gimnazistát bízták meg a kisiskolások felügyeletével. Az első vasárnap regge-lén kettesével sorakoztatta fel a hét közben kapott se-gélycsomagokból felöltöztetett gyerekeket, és ének-szóval mentek a szentmisére hálát adni Istennek a gondviselésért. A következő héten párthatározattal til-tották el Jónás Nándort, a Petőfi brigád ifjú támogatóját a fiataloktól, mert nemzeti keresztény lelkületével meg-fertőzi a munkásparaszt ifjúságot.

*

A gunarasi iskolába új tanári kar jött. A hetyke is-kolaigazgató, Szlivka László azonnal hozzálátott a templomba járó falusiak szellemi életének átrendezé-séhez. Egymást érték a művelődési otthonban bemuta-tott színdarabok. Nagy eseménynek számított ez; az utolsó székig megtelt teremben még a plébános is je-len volt mindaddig, míg a színpadra nem lépett a papi jelmezbe bujtatott ördög figura. Trungel Lajos plébános ekkor elhagyta az előadást, és vele együtt sokan má-sok is.

*

A régi iskola és a tanítólakások a templommal szemben voltak. Vasárnaponként a szentmiséről jövet a diákoknak nem volt ajánlatos a Szlivka házaspárral találkozni, mert vagy bukás, vagy pótvizsga, de min-denképpen alacsonyabb osztályzat volt a következmé-nye.

*

Ennek a szellemisségnek jellemző figurája volt Gáspár tanító bácsi, a lángoló komcsi, akit a proletár-diktatúrának különösen a szabad szerelemre vonatko-zó tanítása vonzott. Ennek következtében megtörtént, hogy a tanárlakások egyforma ajtóit megtévesztették az ott lakókat, és így nem mindig ugyanabban az ágyban ébredtek. A tanító bácsi lélekben is mindjobban eltávo-lodott nemzeti közösségétől, és a néhány kilométerre levő telep faluban, Mileševón épített házat. Ott is tem-tették el. Távol a keresztény magyaroktól.

*

Mindjárt zuhog. Csattogás, villámlás lesz úrrá majd a falun, de most még csak a felhők láncolata húzódik a látóhatár szélén, a Fruška Gora lankáit sejtetve, amiről éppen most hallottam először az iskolában. A falu alatt, a Mária-tanyától kezdve egészen a Mileševo határáig kiterjedő hatalmas tarlón a disznókat, libákat legeltető gyerekek sietve keresik kondájukat, és kapkodva terelik hazafelé. Az öreg koca a malacival és a süldőkkel elégedetten csámcsog még, felfelemelve fejüket figyelik, ott vagyok-e a közelben. Egy bála szalmáról nézem a lassan közeledő hegyeket, a havas csúcsokat. Egyre nagyobbakká, kopárságukkal riasztóbbakká válnak a sziklák, amelyekről hirtelen támadt szélvihar kerekedik, dobálva a szénabálákat. A disznók már sehol, hiába eredek utánuk, még a kismalacokat sem lehet utolérni, futnak az öreg után haza, egyenesen a disznóólba. Anyám rémült tekintetét látom, amint idegesen integet, hol a manóban vagyok ebben a ronda időben.

*

A Mária-tanya, a szövetkezet, vagy ahogyan akkor még nevezték, a Kossuth titokzatos világából csupán villanásnyi részeket ismerhettem meg. Milyen csodálattal néztem unokabátyáimat, Vilmost, Ferkót, Imrét meg Gyurkát, hogy ők szabadon sétálhattak a birtokon, mert apjuk, Feri bátyám állatgondozóként dolgozott ott. A gazdasági udvar néhány ezer négyzetméteren úgy tűnt, önálló világot képeztek a marha- és lóistállók, a hátsó udvarban, az akácok felőli részen a sertéstelep, vagy a könyékig olajos lakatosok műhelye, és a mindig hűvös tejcsarnok, ahonnan a falu reggelenként a tejet hordta. Ezeknek a sajátos világoknak levegőjéből még olykor-olykor sikerült egy-egy szippantásnyit belélegeznem, akár csak abból az alig száz akácból álló erdő rész hangulatából is, hová éveken keresztül jártunk majálisozni. A legnagyobb titkot rejtő főépület felé azonban csak lopva tekintettem. Egyik szobája ugyan nyitott volt a világ felé, ahol a szövetkezet csírmás vezetője gyártotta az eligazításokat, a többi szoba csukott ajtaja mögött viszont a birtoktól megfosztott Berecz család élt a falutól elszigetelten. Mindössze a szomszédságukban lakó két német asszony látogatta őket rendszeresen. A tanya példás rendezettségével meghatározó szerepet játszott a falu életében. Valószí-

nű, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szövetkezet lelke legyen, amely kenyeret, megélhetést adott az akkor egy-két hold földhöz jutott családoknak. A rendezettségével, mindennek föltételét megadó gondoskodásával a kultúrát is jelentette egyben ez a szállás, a mezőgazdasági és szellemi kultúrát egyaránt. Talán emiatt is tüntette el a földszínről Jónás István és Ander Irén kommunista önkénye az épületekkel együtt az erdőt és legelőt is. Munkásságukat, „emberségüket” hirdesse egy emlékmű, az évről évre magasabbra emelkedő személtel, amelyet az egykor virágzó birtok helyén létrehozta.

*

A beszolgáltatás idején Bóka Ferenc, a falu tizenéves lelkes aktivistája állig felfegyverkezve járta a házakat. Különösen a jobb módú gazdáknál szerette éreztetni hatalmát. Sok évtized múltán Garai Lacival az újvidéki Dominóban borozgattunk, és a fejlődés irányát vitattuk meg, nem takarékoskodva a bíráló megjegyzésekkel. A szellemi életben mind nagyobb teret kapó kuppekodást a rőfös zsidó kereskedő magatartásához hasonlítottuk, amire megszólalt az asztalunknál egyedül iszogató ember.

— Miért zsidó, mért nem magyar??

Hüledezve néztünk rá, miként magyarázhat rosszindulatot hasonlatunkban, mikor csupán a kereskedő szellemiséget bíraltuk. Később tudtam meg, alkalmi ismerősünk Bóka Ferenc újságíró volt.

*

Dobbancsnak, a beszolgáltatásokban, utána pedig egyéb megfigyelésekben is jeleskedő fináncnak a ragadványnevet sántaságáról kapta. Jellegzetes dobantó lépéseiről az emberek messziről felismerték, idejük volt legalább lélekben felkészülni fogadására. Talán éppen ezért később sem gyűlölték különösebben, és így a falut sem kellett elhagynia. Amikor meghalt, szóltak Budainak, a sírásónak, készítse elő a temetőben a sírgödört. Délután megérkezett a halottas menet, de sír helyett csak egy mély lyukat találtak. Nagy nehezen felrázták a pálinkát sohasem megvető sírásót, hogy felelősségre vonják.

— Mit akadémuskodtok – mondta mámorosan -, felénk a kutyát már csak így szokták elföldelni.

*

A hatvanas évek elején ismét fiatal tanítók jöttek a faluba. Szabadabb szellemiséggel, nagyobb kultúra-teremtő lendülettel próbáltak tevékenykedni. Egyikőjük nagy felvonulást szervezett végig a főutcán. A diákok közül némelyek indiánnak öltözve lóháton, mások Ali baba és a negyven rabló jelmezébe öltözve skandáltak:

Ali: Tárulj Szezám!

Kórusban a negyven rabló: Ezt mondta Ali baba /E szóra már/ Kinyílt a szikla fala.

A karnevál nagy gonddal folyó összeállításakor, úgy tűnik, különösen ügyeltek arra, hogy véletlenül se kerüljenek bele a magyar falvak életét megjelenítő motívumok. Hagyomány nem is vált belőle akkor. A nálunk ma dívó liberális szellemiségnek, bár valószínűleg ez lehetett a forrása, ilyen méretű elterjedésében azonban az újvidéki Magyar Tanszék nemzetgyomláló, vagy ha úgy tetszik, nemzeti gyökértelenítő szemléletmódjának tanítása a ludas.

*

A zágrábi egyetemistatüntetésre egy igazolással a zsebemben indultam, amely tanúsította, hogy irodalmi folyóiratunk számára készítek róla egy összefoglaló riportot. Városszerte egyetemisták csoportjai még a forgalmat irányító rendőröket is körültáncolták. A tüntetést irányító stáb székhelyén sajtótájékoztatóra várunk. Macedónia, Bosznia, Kosovo és személyemben Vajdaság újságírói várják a tárgyalások eredményeiről a beszámolót. Belgrád hallgat. Nincs reagálás a megmozdulásra. Az egyik irodában hirtelen izgalom támad. Budiša próbálja megnyugtatni a hangoskodót:

— Gondolkozz, Csicsak, ne veszítsd el a fejed!!

Futkosás a folyosón, majd elkezdődik a sajtótájékoztató. Budiša higgadtan sorolja a történeteket.

— Az ország minden egyeteméről támogatják a megmozdulást – mondja — csak Belgrád hallgat..

Az egyetemi karokon idős tanárok beszélnek a fiatalokhoz, bátorítják, kitartásra buzdítják őket. A szocializmus leple alatt folyó gazdasági átverésekre mutatnak rá, köztük a Genex alma- és tojás-szállításainak fonásáigaira.

*

Az éjszakát az ifjúsági szállóban töltöttem. Félálomból édeskés füstszagra és öt-hat fiatal suttogására ébredtem. Az egyik emeletes ágyon ültek. Kézről

kézre járt köztük a cigaretta. Ekkor láttam először füvezőket. Őket nem érdekelte az egyetemistatüntetés.

*

Tolnainak átadtam a tizenvalahány flekkes riportot, amelyben az időközben megjelent Tito levelének állításait Antonio Gramsci-idézetekkel cáfoltam. A riport szerencsére nem jelent meg. Kár lett volna börtönbe kerülni abban a Jugoszláviában, amelyben a demokrácia – Tito megfogalmazása szerint — nem mindenkinek járt..

*

A riport ugyan nem jelent meg, de fura módon megszaporoztak köröttem az árnyékok. Egy ideig nyugtalanítottak, később már egészen megszoktam őket, és ha biztosan nem is tudom, de sejtem, ki mindenki írta rólam a jelentéseket. Ha egyszer elfogadják az átvilágítási törvényt, kiderülhet, hogy újságírók, szerkesztők, irodalombarát nyugdíjasok, iskolaigazgatók is voltak közöttük. Egyik újvidéki árnyékom közel harminc év után mutatkozott be. Bíróként dolgozik Szabadkán.

*

Székesfehérvárott nem árnyékok, névtelen figurák szegődtek nyomunkba. A könyvesboltokban ugyanazokat a könyveket vizsgálgatták át, amelyekbe beleolvastunk, de a templomokban is tüzetesen körül néztek, mit láthattunk, milyen jeleket olvashattunk ki Isten házának kupolájából.

*

A Protestáns Szabadegyetemre a bécsi Szépfalusi István által kerültem Kufsteinba, az egyetemistákra jellemző üres zsebbel. Az osztrák vámosok már-már visszafordítottak a határról, amikor Gyurkovics Hunor megmutatta pénztárcáját, és azt mondta, együtt utazunk. A szállodában talákoztam a korondi festő-költővel, a nevét három l-vel író Páll Lajossal. A tükör elé parancsolva Hunort és engem, átfogta vállunkat és hosszan szemléltük egymást.

— Három magyar, három különböző arcvonás!!—mondta az antropológiai vizsgálódás után

Lajos barátom. Hazafelé jövet kikísért a bécsi Déli-pályaudvarra.

— Tölts el egy hetet Pesten – tett ötezer forintot a zsebembe. Annyi pénzből akár egy hónapig is ott lehettem volna akkor.

*

Kufsteinban irodalomtörténeti élmény volt Szabó Zoltánnal találkoznom. Illyés és József Attila kapcsolatait ecsetelte. Egy nagyszerű osztrák sonka falatozása közben egy összmagyar folyóirat létrehozásának álmát rajzoltam fel neki. Rajongva hallgatta, és láthatatlanba megrendelt háromezer példányt. Itthon már kevésbé örültek az ötletnek. Sem Rehák, sem pedig Boriék nem láttak benne lehetőséget.

Molnár József, németországi nyomdatulajdonos, a Mérleg kiadója. Leülni készülök az asztaltársasághoz.

— Hát te? – néz rám elutasító cinizmussal a nyomdász.

— Ő is a vasfüggöny mögül való – mondja németes kiejtéssel egy leányka, aki azokban a hónapokban települt ki Adáról.

— Akkor ülj le – hallom az ajtóból a Mérleg kiadójának lekezelő hangját. .

*

Sarkadi Ádám. Pszichiáter. Az akkor számomra divatos lélektani kezeléseket kifogásoltam, a 36 fokban való csecsemőkori ősérzések újraélését. Badarságnak, csak a jólétben unatkozó öregedő nők költséges szórakozásának tartottam. Véleményemet sajnos egy kint élő asszony is hallotta. Also – mondta az egyre jobban elhatalmasodni látszó depressziójából. Ádámnak egy egész éjszakába tellett helyrehozni a ifjonti meggondolatlanságom következtében önbizalmát veszített hölgy lelkivilágát.

*

Az egyik napon tanácskozás volt a haza fogalmáról. Vajon az emigrációba kényszerült magyaroknak hol a hazájuk? És hol a Trianon elszakította nemzetrészeké? Az egész vita alatt tépelődve hallgatók. Mond-

jam el Kölcsey szavait, hogy a haza ott van, ahol nyelveden túl megértik gondolataidat, vágyaidat és szándékodat is. Vajon segítenék-e ezzel a hazáról könnyes szemmel beszélő hatvanon túl levő embereknek? Bécs felé tartva Szépfalusi István meg is jegyzi: azért a határon túlról jövőknek el kellett volna mondaniuk, szerintük hol a haza. No, de hol is a mi hazánk? Amikor a horvát tengerparton voltam, külföldön éreztem magam, de Újvidéket Szerbia irányába elhagyva sem éreztem magam otthon. Nekünk itt a szülőföldünk van, ez azonban még messze van attól a hazától, ahol megértik örömmünket, szándékunkat, gondolatainkat, de még a szívünk lüktetését is.

*

Salzburg előtt úgy tíz kilométerre, az úttól távol magányosan áll egy házikó.

— A város utolsó hóhéra él itt, akitől mindenki igyekezik távol tartania magát – magyarázta Szépfalusi István, amíg a lóúsztatóval ellátott városkapuhoz értünk.

*

Zágráb felé dübörög velünk a vonat. Irodalmi est-re megyünk az Adyba. Bognár, Danyi, Kovács Lukács, Podolszki és én. Késő éjjel indultunk Újvidékről.

— Hogy suhan a vonat – mondja Danyi az éjszakába meredve – ma már holnap van! És értetlenül zuhant vissza közénk, a röhögő valóságba.

*

Négy vizsgám maradt még hátra az egyetemen, de munkába kellett állnom, nem tudtak már otthonról támogatni. A Magyar Szó pályázatára egy nappal később vittem be a kérvényemet. Az illatszergyáros főszerkesztő megvonta a vállát és közölte, lekéstem a határidőt. Az ajtókilincset fogtam már, amikor megszólalt.

— Várj, tudnánk talán valamit kezdeni.

Várakozón néztem rá. Amikor látta, nem rimáncok segítségéért, elköszöntünk egymástól. Szabadkán a gépészeti technikumba Flego igazgatónál érdeklődtem magyartanári állás iránt. Másnap már osztályfőnöke voltam a villanyszerelő-inasoknak.